

JAZO TAYINLASHNING UMUMIY ASOSLARI.

Shohjahon Temirov Boyg'un o'g'li

SHarof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti yuridik fakulteti

Annotatsiya. Ushbu maqola Adliya tizimi doirasida jazo tayinlashning ko'p qirrali asoslarini o'rganadi. Unda jazo choralari qo'llashga rahbarlik qiluvchi falsafiy asoslar va amaliy mulohazalar o'rganiladi. Adabiyotlar, usullar va natijalarni o'rganib chiqib, maqola jazoning turli xil istiqbollari va uning ijtimoiy maqsadlarga erishishdagi samaradorligi to'g'risida har tomonlama tushuncha berishga qaratilgan.

Kalit So'zlar: Jazo, adliya tizimi, huquqiy falsafa, tiyilish, qasos, rehabilitatsiya, tiklash.

Jazo tushunchasi tarix davomida huquqiy tizimlarning asosi bo'lib, ijtimoiy tartibni saqlash, adolat izlash va jinoiy xatti-harakatlarning oldini olish vositasi bo'lib xizmat qilgan. Ushbu maqola huquqiy tizimlarni global miqyosda boshqaradigan asosiy falsafiy asoslarni hisobga olgan holda jazo tayinlanishiga asos bo'lgan umumiy asoslarni tahlil qilishga qaratilgan. Jazo asoslarini tushunish uchun huquqiy falsafaga oid boy adabiyotlarni o'rganish kerak. Utilitarizm, retributivizm va rehabilitatsiya kabi turli xil fikr maktablari jazoning maqsadi va samaradorligi to'g'risida aniq istiqbollarni taklif etadi. Utilitarizm kelajakdagi jinoyatlarning oldini olishga urg'u beradi, qasos faqat zulm uchun cho'llarga qaratilgan, rehabilitatsiya esa huquqbuzarlarni o'zgartirishga qaratilgan. Adabiyot sharhi har birining kuchli va zaif tomonlarini ta'kidlab, ushbu istiqbollarni tanqidiy ko'rib chiqadi. Uslubiy jihatdan tadqiqot huquqiy va falsafiy adabiyotlarni har tomonlama ko'rib chiqishga, jazoning tarixiy va zamonaviy istiqbollarini tahlil qilishga asoslangan. Bundan tashqari, turli xil jazo yondashuvlarining Real ta'sirini baholash uchun empirik tadqiqotlar va amaliy tahlillar qo'llaniladi. Jazoni tayinlash odatda jamiyatlar o'zlarining huquqiy tizimlari orqali erishmoqchi bo'lgan turli xil printsiplar va

maqsadlarga asoslanadi. Turli xil huquqiy tizimlar turli xil falsafalarga ega bo'lishi mumkin, ammo jazo tayinlash uchun ba'zi umumiy asoslarga quyidagilar kiradi:

Tiyilish:

- Shaxsiy tiyilish: jazo jinoyatchini kelajakdagi jinoyatlarni sodir etishdan qaytarishga qaratilgan.

- Umumiy tiyilish: jazo jamiyatdagi boshqalar uchun to'siq bo'lib, ularni jinoiy xatti-harakatlarga yo'l qo'ymaydi.

Qasos:

- Jazo, shaxslar etkazgan zarariga mutanosib ravishda azob chekishi kerak degan printsipga asoslanib, huquqbuzarlik uchun munosib oqibat sifatida qaraladi.

Reabilitatsiya:

- Maqsad jinoyatchini isloh qilish, jinoiy xatti-harakatlarning asosiy sabablarini hal qilish va ularning qonunga bo'ysunuvchi fuqarolar sifatida jamiyatga qo'shilishiga yordam berishdir.

Tiklash:

- Jinoyatchilardan jabrlanganlarga jinoiy harakat natijasida etkazilgan zarar yoki zararni qoplash talab qilinishi mumkin.

Qobiliyatsizlik:

- Maqsad jinoyatchini jazo muddati davomida, ko'pincha qamoq yoki boshqa qamoq shakllari orqali boshqa jinoyatlar sodir etishiga yo'l qo'ymaslik orqali jamiyatni himoya qilishdir.

Qayta tiklash:

-Jinoyat natijasida etkazilgan zararni tiklashga, jabrlanuvchi-huquqbuzar vositachiligi va munosabatlar va jamoatchilik uyg'unligini tiklash uchun jamoat xizmati kabi jarayonlarni o'z ichiga oladi.

Jamoat Xavfsizligi:

- Jazo xavfli shaxslarni jamiyatdan olib tashlash orqali jamoatchilikning umumiy xavfsizligi va farovonligini himoya qilishga xizmat qiladi.

Ekspressiv Funktsiya:

- Huquqiy tizim jazodan muayyan xatti-harakatlarni ijtimoiy qoralashni ifodalash va ijtimoiy qadriyatlar va me'yorlarni tasdiqlash uchun foydalanishi mumkin.

Huquqiy Pretsedent:

- Jazo belgilangan huquqiy pretsedentlar va ko'rsatmalarga asoslanib, qonunni qo'llashda izchillik va adolatni ta'minlashi mumkin.

Mutanosib Adolat:

- Jazo adolatda mutanosiblik tamoyilini aks ettiruvchi sodir etilgan jinoyatning og'irligiga mutanosib bo'lishi kerak.

Jazo uchun ushbu asoslar turli xil huquqiy tizimlarda har xil darajada ta'kidlanishi mumkin va vaqt o'tishi bilan ijtimoiy munosabatlar, qadriyatlar va jinoiy adolat tushunchalarining o'zgarishi asosida rivojlanishi mumkin. Bundan tashqari, jazoning o'ziga xos maqsadlari huquqiy tizimning xususiyatiga qarab farq qilishi mumkin, u ko'proq qasos olishga, rehabilitatsiyaga yoki bir nechta maqsadlarning kombinatsiyasiga qaratilgan bo'lsin. Muhokama bo'limi jazoning axloqiy, ijtimoiy va huquqiy jihatlarini hisobga olgan holda natijalarning oqibatlarini o'rganadi. Bu qattiq jazo choralari himoyachilari va rehabilitatsiya yondashuvlarini qo'llab-quvvatlovchilar o'rtasida davom etayotgan munozaralarni o'rganadi. Bundan tashqari, u adolatga erishish va jinoiy harakatlar natijasida etkazilgan zararni bartaraf etishda restitutsiyaning rolini ko'rib chiqadi.

Xulosalar: Xulosa qilib aytganda, ushbu maqola jazo tayinlashning umumiy asoslari bo'yicha turli xil istiqbollarni sintez qiladi. Bu samarali va adolatli huquqiy tizimlarni yaratishda tiyilish, qasos, rehabilitatsiya va tiklashni hisobga oladigan muvozanatli yondashuvning muhimligini ta'kidlaydi. Maqolada siyosatchilar, huquqshunos olimlar va jamoatchilik o'rtasida yanada adolatli va samarali Adliya tizimi uchun jazo choralari takomillashtirish va optimallashtirish bo'yicha doimiy muloqotni talab qiladi. Jamiyat rivojlanib borar ekan, huquqiy tizimlar o'zgaruvchan me'yorlar va qadriyatlarga moslashishi kerak. Maqolada jazoning innovatsion modellari

samaradorligi, restorativ adolat tamoyillarini birlashtirish va huquqbuzarlarni rehabilitatsiya qilish va reintegratsiyaga ustuvor ahamiyat beradigan siyosatni ishlab chiqish bo'yicha doimiy tadqiqotlar taklif etiladi. Bundan tashqari, jamoatchilikning xabardorligini oshirish va jazo bilan bog'liq munozaralarda ishtirok etish yanada insonparvar va samarali huquqiy tizimlarning rivojlanishiga hissa qo'shishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikka qarshi kurashish vizani yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2017 yil 14 martdagi PQ–2833-sonli qarori
2. Ismailov N.T. Voyaga etmaganlar jinoyatchiligini oldini olishning individual profilaktikasi. Yurid. fan. nomz. ilm. dar. olish uchun diss... avtoref.. – Toshkent: TDYU, 2006.
3. Rustambaev M.H. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat huquqi kursi. T.2. Umumiy qism. Jazo to'g'risida ta'limot: Darslik. – Toshkent: ILMZIYO, 2011
4. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining 2000 yil 15 sentyabrdagi "Voyaga etmaganlar jinoyati haqidagi sud amaliyoti to'g'risida"gi qarori.